

Албена Вачева. Социализмът: памет и разказ.
Университетско издателство „Неофит Рилски“,
Благоевград, 2017, 343 с.

След издания, настояващи, че разказват на истории е „живял социализма“ или пък сайт с отговорното име „спомените ни“, след твърде хаотичните – макар и сериозни – изследвания на алтернативния канон и литературата на НРБ, дойде време на спокойното говорене за соцпериода.

„Спокойно“ не означава лежерно, нито пък без идеен център. Така, за разлика от нарастващата камара с откровения, нацелени към близкото минало, „Социализмът: памет и разказ“ е изследване на официални книги – мемоари и романи, чийто концептуален център е във втората половина на ХХ век. В този смисъл авторът следи не какво разказват хората за социализма, а защо го разказват.

Поради тази причина чисто мемоаристичните разкази обелват близката история от партийната идеология така, че тя се подрежда като факти, гледани от нивото на очите. На свой ред романите за социализма като да са преболедували личната травма на мемоарите. Досещам се, че това става поради охудожествения си език – той търси мотив в героя си, а не във факта. И това го спасява от тона на обидата или обвинението.

В книгата на Албена Вачева доминира трезвият аналитичен поглед без излишен патос и встрастяване. Тя приема мемоарите за социализма като динамични разкази, чийто резонанс на събитията е по-адекватен, т. е. навременен. Сигурно заради това мемоаристите, преживели на свой гръб ефектите на тоталитарното време, са политически по-патетични – и в утвърждаването на последващите промени, и в заклеймяването на миналото статукво. Така авторите на мемоари изправят като стена на срама времето преди, която се оглежда във времето след епохата на социализма.

Бързият рефлекс на мемоарите предполага непосредствена оценка на миналото. Оттук идва и тяхната значимост – те стават изходен материал за променящата се методология на историографията. Повествованието от първо лице е свидетелски наратив, който вади изпод опаковката на официалната доктрина индивидуалното битие – неговата съдбовна вписаност в тоталитарното време.

Такъв разказ е провокативно настоятелен пред морала на читателя, предизвиква го, защото пишещият разказва от критичната точка, дележа живота от смъртта.

Тези разкази, които се обръщат с гняв назад, не приличат на другите сюжети, разказани от високото място на авторитета. Писателите за режима – така може да се формулира тезата, според която близкото минало започва да изглежда някак двусъставно: едни са повествованията за лагерите и режима, други са те, когато са разказани от нивото на участник в системата, номенклатурно подреден и отгледан авторитет. В тях протест няма – има само едва доловими (по-скоро неизречени на глас) несъгласия. Заради които последствия няма.

Втората глава на книгата е посветена на романите за социализма. Обяснимо тя е три пъти по-голяма. Като тематичен център в тях се налага проблемът за страха и истината. Той неизбежно минава през хлъзгавата мотивация на компромиса. Така изграждането на литературния герой дълбае зони на интимност, в които натискът на властта е слаб. С други думи, това са онези затворени лични светове, зоните на бягство, където са любовта, но и параноята. Срещу и над тях е фасадното мегапространство, подчертаващо стабилитета на времето.

Общата зона между мемоарите и романите за близкото минало са механизмите на властовата машина, нейните преследващи и притискащи инструменти, с които се саморазправя с политическите си опоненти. По-точно казано – противници. Но това няма как да стане, без да се внуши на всеки, че властта се интересува дори от най-малкия човек и неговите дребни житейски неща. Става дума за шпиономанията, за тоталната машина на държавната сигурност.

В лавината от романи има различни степени на художествен синтез. Въпреки нееднаквата естетическа стойност, романите за социализма са част от процесуалното тяло на българската литература. Заедно с мемоарите, казва Албена Вачева, те имат свое място, когато се формира оценката за близкото минало.

Проф. д-р Цветан Ракъовски
Югозападен университет „Неофит Рилски“
Гр. Благоевград 2700
ул. „Иван Михайлов“ № 66.
E-mail: crakiovsky@abv.bg